

تأثیر حُسن معاشرت زوجین بر تعاملات فرزند

مریم باقری^۱

چکیده

تأثیر خانواده بر انسان‌ها به عنوان نخستین نهاد اجتماعی و نیز به عنوان اولین واحد زیستی در جامعه امری روشن و واضح است. از جمله مباحث مؤثر در نهاد اجتماعی خانواده اخلاق خوب و گشاده‌رویی در بین زوجین و اعضای خانواده است که آن به عنوان حُسن خُلق یاد می‌شود؛ که هم در زندگی فردی و هم اجتماعی فرزندان، اثری شگفت‌انگیز دارد. به عبارتی دیگر هرچقدر محیط خانواده از جهت اخلاقی سالم و توأم با آرامش باشد، در اعضای آن تأثیر مثبت می‌گذارد.

حسن معاشرت زوجین می‌تواند به عنوان یک الگو برای فرزندان باشد و بر مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی آنها تأثیر بگذارد. به این جهت دین مقدس اسلام، همواره پیروان خود را به نرم‌خویی و ملایمت در رفتار دعوت می‌کند و آنان را از درستی و تندخویی باز می‌دارد؛ چرا که اگر اخلاق نباشد نه دین برای مردم مفهوم دارد و نه دنیای آنها سامان می‌یابد فلذا؛ پرداختن به این موضوع علی‌الخصوص در زمینه خانواده و فرزندان در راستای معرفت‌افزایی از ضرورت بالایی برخوردار است. مقاله حاضر با روش کتابخانه‌ای و رویکردی تحلیلی - توصیفی و با هدف معرفت‌افزایی در باب حُسن معاشرت زوجین به این نتیجه رسیده است که زوجینی که دارای روابط مثبت (حسن معاشرت) هستند، مهارت‌های ارتباطی بهتری با فرزندان دارند و در نتیجه در تعاملات اجتماعی موفق‌تر عمل می‌کنند.

کلیدواژه: حسن معاشرت ، زوجین ، فرزند

۱ - طلبه حوزه الزهرا سلام الله و علیها، پایه پنجم

دین مقدس اسلام، همواره پیروان خود را به نرم خویی و ملایمت در رفتار با دیگران دعوت می کند و آنان را از درشتی و تندخویی باز می دارد؛ چرا که اگر اخلاق نداشته باشند، نه دین برای مردم مفهوم دارد و نه دنیای آنها سامان می یابد؛ از همین روست که خداوند متعال آیاتی از قرآن کریم همچون آیه ۱۵۹ سوره آل عمران^۱ و آیه ۹۶ سوره مؤمنون^۲ و ... را اختصاص به بحث مهم حسن معاشرت قرار داده است و از طرفی آموزه های اسلامی نیز با تأکید بر همین آیات نوربخش قرآن کریم، برای اصلاح سبک زندگی فردی و نیز اجتماعی انسان ها راهکار حسن معاشرت در خانواده به ویژه بین زوجین را به بشریت معرفی کرده است.

فلذا؛ یکی از مباحث بسیار مهم در حوزه خانواده مسئله حسن معاشرت است، حسن معاشرت، صفتی درونی و به معنای خوی خوش و اخلاق و برخورد نیکو با دیگران است که در برخورد با همه افراد، به گونه ای یکسان ظهور می یابد. همانطور که می دانیم خانواده از سه رکن تشکیل شده است: «مرد، زن، فرزند»؛ که از این بین به نقش و جایگاه زن در خانواده توجه ویژه ای شده است؛ به همین دلیل قرآن بخشی از آیات را به مسائل مربوط به زنان اختصاص داده است و از بیان کوچکترین مسئله مربوط به زنان خودداری نکرده است، تا آنجا که یکی از مهم ترین مسائلی که در قرآن به آن اشاره شده است آداب معاشرت با زنان است، همانطور که خداوند در آیه ۱۹ سوره مبارکه نساء (و عاشره نساء بالمعروف) به این مسئله مهم پرداخته و عنوان کرده که هرگونه ارتباط و رفتار شوهر باید با عرف و شرع مطابقت داشته باشد فلذا؛ حسن معاشرت زوجین نه تنها پیوندهای عاطفی را تقویت می کند بلکه به سلامت روحی و معنوی خانواده کمک می کند

بنابراین؛ یکی از مهم ترین مصادیق حسن معاشرت، داشتن ارتباط نیک و شایسته بین زوجین در خانواده می باشد؛ چرا که بر نوع تعاملات فرزندان در خانه و خانواده و همچنین اجتماع، ارتباط مستقیم دارند. از سوی دیگر نظام آفرینش بر مبنای قانون علت و معلول پایه ریزی شده و در این نظام هر مؤثری اثر مربوط به خود را می گذارد و تمام اعمال انسان اعم از خوب و بد دارای نقش خاصی در زندگی فردی و اجتماعی او دارند. بنابراین اهمیت بحث و پرداختن به حسن معاشرت زوجین و تأثیر آن بر تعاملات فرزندان از این مطلب آشکار می گردد؛ چرا که این مسئله نیز از این قانون مستثنی نبوده و آثار نیک و پسندیده ای را برای زندگی بشر به ارمغان می آورد.

در رابطه با حسن معاشرت زوجین کتاب ها و مقالاتی نوشته شده است که از جمله این کتاب ها می توان به مواردی ذیل اشاره نمود:

۱- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ...» ای پیامبر! پس به مهر و

رحمتی از سوی خدا با آنان نرم خوی شدی، و اگر درشت خوی و سخت دل بودی از پیرامونت پراکنده می شدند.

۲- «ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ...» بدی را به بهترین راه و روش دفع کن [و پاسخ بدی را به نیکی ده]

۱. کتاب «معشرت زنان و مردان از دیدگاه اسلام» نوشته آقای حسن صادقی فرد که مرکز پژوهش‌های اسلامی انسان قم آن را منتشر کرده است. در این کتاب بر ضرورت معاشرت و شیوه‌های ارتباط پرداخته است و دیدگاه‌های گوناگونی را درباره معاشرت زنان و مردان را که وجود دارد نقد و بررسی کرده است.

۲. مقاله «بررسی جلوه‌های حسن معاشرت زوجین و نقش آن در تربیت فرزندان» نوشته خانم پری خالیدی می‌باشد که به بررسی نقش حسن معاشرت در تربیت فرزندان می‌پردازد و تأکید می‌کند که این حسن معاشرت در روابط زوجین یک عامل مهمی در تربیت فرزندان می‌باشد.

۳. مقاله «واکاوی حسن معاشرت زوجین و نقش آن در سلامتی معنوی خانواده» که نویسندگان آن آرزو ملک‌شاه، مرضیه ملکی و سکینه آذری می‌باشد و در مجله حقوق سلامت منتشر شده است. این مقاله به اهمیت حسن معاشرت در تقویت پیوندهای عاطفی و سلامت معنوی خانواده می‌پردازد.

هریک از کتب و مقالاتی نوشته شده، حسن معاشرت را به صورت کلی مورد بحث قرار داده‌اند و بحث تأثیر آن بر تعاملات فرزندان، به صورت جزئی و گذرا بیان شده است. اما نوشتار حاضر با روش کتابخانه‌ای و به شیوه تحلیلی - توصیفی سعی دارد منحصراً تأثیرات حسن معاشرت زوجین بر تعاملات فرزندان را بر زندگی با توجه به مستندات قرآنی و منابع تفسیری و نیز روایات معصومین علیهم السلام بیان کند تا گامی مؤثر در جهت معرفت‌افزایی و آگاهی بخشی در این باب برداشته باشم.

مفهوم معاشرت

معاشرت از باب مفاعله و ریشه «ع ش ر» به معنای داخل شدن بر یکدیگر و اختلاط همنشینی، نشست و برخاست^۱ و از ریشه «عشرة» به معنای زیست آمیختن و مصاحبت^۲ است. واژه معاشرت متضمن مفهومی طرفینی است و مشارکت و برابری در آن نهفته است.^۳ در قرآن برای اشاره به مفهوم معاشرت از واژه‌های «عاشروهن»، «عشیر»، «اخلاص»، «قرین»، «حلیم» و «اولیا» استفاده شده است.^۴

۱- معین و دیگران، لغتنامه ج ۱۳، ص ۳۵۶

۲- طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، ص ۴۰۳؛ مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۸، ص ۱۳۷ و طبری، جامع البیان، ج ۸، ص ۱۲۲.

۳- معین و دیگران، لغتنامه، ج ۱۳، ص ۱۶۳

۴- همان

معاشرت در اصطلاح به معنای ارتباط، دوستی، رفت و آمد داشتن با کسی^۱ و با هم بودن، همدمی، رفاقت، با کسی زندگانی نمودن، خوردن و آشامیدن با هم، نشست و برخاست است.^۲

مفهوم حسن معاشرت زوجین

سازگاری زوجین با سجایا و خطاهای یکدیگر را حسن معاشرت نامند.^۳ خداوند در آیه (وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ...) به طور کلی، مرد را مکلف و موظف به حسن معاشرت می‌کند و حتی این دستور زیربنایی را - که درحقیقت شالوده بنای عظیم خانواده است - مطلق و عام بیان می‌کند و توضیح می‌دهد که: اگر احیاناً از زن خوشتان هم نمی‌آید، حق ندارید حسن معاشرت را زیر پا بگذارید.^۴ این آیه به ما می‌آموزد که روابط زناشویی باید بر پایه محبت و احترام استوار باشد تا خانواده ای سالم و پایدار شکل بگیرد. همچنان که طبق ماده ۱۱۰۳ قانون مدنی زوجین موظف به حسن معاشرت یا خوش رفتاری با یکدیگر هستند؛ زیرا حسن معاشرت یکی از عوامل مهمی است که سبب ایجاد محبت و تحکیم خانواده می‌شود و در کل فضای خانواده تاثیر مثبت می‌گذارد.

تفسیر آیه «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ»

علامه طباطبایی در خصوص آیه «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» چنین آورده‌اند که؛ کلمه (معروف) به معنای هر امری است که مردم در مجتمع خود آن را بشناسند، و آن را انکار نکنند، و بدان جاهل نباشند، و چون دستور به معاشرت کردن با زنان را مقید فرمود به قید (معروف) قهراً معنای امر به معاشرت با زنان معاشرتی است که در بین مامورین به این امر یعنی مسلمانان معروف باشد. اما مرد و زن هر دو جزء جامعه بشری می‌باشند و اجتماع به هردو آنها نیاز دارد، در نتیجه زن و مرد از نظر ارزشی در جامعه یکسان هستند هرچند در شئون طبیعی و اجتماعی مثل ضعف، علم، جهل، برتری و پستی باهم متفاوت هستند و این تفاوت‌ها فقط مختص زن و مرد نمی‌باشد؛ بلکه در بین همه افراد جامعه می‌باشد؛ لذا حکمی که می‌توان برای اجتماع سالم بیان کرد، آن است که هرکس در عین قدرت و استقلال به کسی ستم نکند و حدود خود و دیگران را بشناسد که به این معاشرت نیکو، معروف گفته می‌شود.^۵ بنابراین از این آیه می‌توان فهمید که مقصود از وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ این است که مرد و زن باید با همسرانشان به نیکی رفتار کنند؛ چرا که در تعیین مبنای رفتاری فقط مردان نیستند و رفتار درست زنان هم مدنظر است. پس مردان و زنان از دید اینکه هردو باید طبق آیه

۱- انوری، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۷، ص ۱۲۶

۲- معین و دیگران، لغتنامه، ج ۱۳، ص ۶۳۲

۳- احمیتی واقف، حقوق مدنی (خانواده)، ۲۸۴

۴- طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۴، ص ۲۵۴.

۵- همان، ص ۴۰۲-۴۰۷

«وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» در رفتار برابر هستند؛ چرا که معاشرت به معروف یک تکلیف شرعی است و گذشت لازمۀ معاشرت به معروف است.^۱

طبرسی سه نظریه را در خصوص آیه «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» نقل می‌کند:

(۱) انصاف و میانه روی در تقسیم هم‌خوابی و نفقه - آن گاه که مرد بیش از یک همسر داشته باشد - نیک رفتاری و خوش گفتاری است.

(۲) کاری انجام ندهد که سبب زیان همسر گردد [سخن] زشت به او نگوید و با گشاده رویی با او برخورد کند.

(۳) همان گونه که مرد می‌پسندد همسرش با او چنان رفتاری داشته باشد (معاشرت به خیر و نیکی)، با همسرش رفتار کند و خویشتن را بیارآید.^۲

در تفسیر نمونه آیت الله مکارم شیرازی در رابطه با آیه «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» چنین می‌خوانیم که؛ با آنها (زنان) به طور شایسته معاشرت کنید و چنین عنوان می‌کنند که عبارت قرآنی وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ یک امر خداوندی است که در آن دستور معاشرت شایسته و رفتار انسانی مناسب با زنان را صادر می‌کند و بدنبال آن اضافه می‌نماید «فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَ يَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا» یعنی حتی اگر به جهاتی از همسران خود رضایت کامل نداشته باشید و بر اثر اموری آنها در نظر شما ناخوشایند باشند، فوراً تصمیم به جدایی و یا بد رفتاری نگیرید و تا آنجا که در قدرت دارید مدارا کنید؛ زیرا ممکن است شما در تشخیص خود گرفتار اشتباه شده باشید و آنچه را نمی‌پسندید خداوند در آن خیر و برکت و سود فراوانی قرار داده باشد. بنابراین تا کارد به استخوان شما نرسد سزاوار است معاشرت به معروف و رفتار شایسته را ترک نکنید بخصوص اینکه بسیار می‌شود که همسران در باره یکدیگر گرفتار سوء ظن‌های بی دلیل و حب و بغض‌های بی جهت می‌گردند و قضاوت‌های آنها در این حال غالباً نادرست می‌باشد، تا آنجا که خوبی‌ها در نظرشان بدی و بدی‌ها در نظرشان خوبی جلوه می‌کند، ولی با گذشت زمان و مدارا کردن، تدریجاً حقایق آشکار می‌شود.^۳ بدین جهت است که آیت الله قرائتی در خصوص عاشروهن بالمعروف آورده است که مرد سنگ زیرین آسیا زندگی است و یابد با خوشرفتاری بر سختی‌ها شکیبنا باشد.^۴

علاوه بر تفاسیر فوق، روایاتی هم در خصوص آیه «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» آورده شده است که در این بین به روایت رسول اکرم صل الله علیه و آله اشاره می‌کنیم که در آن آورده‌اند: برادرم جبرئیل علیه السلام

۱- طباطبایی، تفسیر المیزان ج ۴، صص ۴۰۲-۴۰۷

۲- طبرسی، مجمع البیان، ج ۲، ص ۲۴

۳- مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، صص ۳۲۳-۳۲۰

۴ - قرائتی، تفسیر نور، ج ۳ ص ۱۱۸

تَذَهَّبُ بِالضَّعَائِنِ^۱؛ به یکدیگر هدیه دهید، تا نسبت به همدیگر با محبت شود. به یکدیگر هدیه دهید، زیرا هدیه کینه‌ها را می‌برد.^۲

هدیه دادن دل‌ها را پر از صفا و صمیمیت کرده و غبار کدورت را از دل‌ها می‌زداید. در روانشناسی بحثی مطرح است به نام (کوچک‌های بزرگ)؛ یعنی ای بسا که انسان مسئله‌ای را کوچک می‌شمارد، در حالی که همان از نظر معنا و واقعیت، بسیار بزرگ است. محیط خانه نیز کوچک‌های بزرگ دارد، که یکی از آن‌ها داشتن معاشرت نیکو هر چند با هدیه دادن‌های کوچک، بخشیدن و گذشت‌های از خطاهای هم و ... که هریک از این موارد روانی کوچک برای گرم کردن محیط خانه، زدودن تعارضات و اختلافات و از همه مهم‌تر تأثیر مثبت بر روح و روان فرزندان امری بسیار بزرگ است.^۳

۴- تأثیر بر مهارت‌های اجتماعی

نهاد خانواده به مثابه جامعه کوچکی است که هریک از اعضای آن به گونه‌ای بر دیگری تأثیرگذار است. زوجین و کیفیت روابط آنان به دلیل رکن بودن همسران در خانواده، تأثیرگذاری مضاعف و دوجندان بر فرزندان دارد؛ چرا که انسان موجودی اجتماعی است و کودکان نیز از همان بدو تولد توانایی برقراری رابطه و قابلیت‌های یک زندگی اجتماعی را دارند بنابراین وقتی پدر و مادر در جایگاه محوری‌ترین عنصر تعاملات خانوادگی و اجتماعی توجه اساسی به آموزه‌های اخلاقی همچون حسن معاشرت با یکدیگر و با فرزندان داشته باشند و به وظایف خویش پایبند باشند می‌توانند بر مهارت‌های اجتماعی فرزندان خود نیز اثرگذار باشند؛ زیرا کودک روابط اجتماعی اولیه و ابتدائی را از والدین می‌آموزد. وقتی والدین با احترام و محبت با هم برخورد می‌کنند این حس امنیت و آرامش را به کودک هم منتقل می‌کنند. کودکانی که در خانواده که شاهد تعاملات مثبت بین والدینشان هستند معمولاً مهارت‌های اجتماعی بهتری دارند و در روابط خود رفتارهای مثبت تری از خود بروز می‌دهند.^۴

اگر معاشرت در بستر خانواده به شکل درست و اصولی نهادینه شود و فرزندان در خانواده شاهد حسن معاشرت بین والدین و دیگر اعضای خانواده باشند، ناخواسته در نوع ارتباطات و تعاملات فردی فرزند در اجتماع تأثیر خواهد گذاشت؛ چرا که ارزش‌های وجودی و سایر مهارت‌های حرفه‌ای، علمی، عقلی و مدیریتی خود را در سایه ارتباطات سالم و بدون تنش والدین (زوجین) بازشناسی می‌کنند و در ادامه عرصه خودسازی و پرورش توانایی‌های انسانی را در خود فراهم می‌آورند^۵؛ فلذا قدم اول برای به دست آوردن مهارت‌های درست اجتماعی

۱- کلینی، الکافی (ط- الاسلامی)، ج ۱۴، ص ۱۴۴

۲- ورمقانی، راهکارهای اثربخش محبت در روابط درون خانواده از منظر قرآن و روایات، ص ۶۵

۳- مصباح و دیگران، روان‌شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی، ج ۲، صص ۸۷۰-۸۸۰.

۴- انصاریان، اخلاق خوبان، ص ۴۷

در جامعه کوچک به نام خانواده برداشته می‌شود که در صدر آن زوجین و نوع رابطه و معاشرت آن‌ها نقش اساسی را اجرا می‌کنند. پس حسن معاشرت زوجین می‌تواند به عنوان یک رکن کلیدی برای به دست آوردن مهارت‌های اجتماعی فرزندان محسوب شود. از این روست که هر خوش خلقی یا معاشرت نیکو و یا مصادیق شبیه حسن معاشرت نزد خدا و خلق خدا محبوب است و پیوسته مورد رحمت و فیوضات الهی است و اگر انسان‌ها در هر مرحله از زندگی از حسن معاشرت منتفع شوند، قطعاً خیرش به آنها خواهد رسید. از این رو خدای سبحان هیچ پیغمبری را مبعوث نکرد مگر اینکه این فضیلت در او تام و کامل بود.^۱ حضرت علی علیه السلام نیز در این باره می‌فرماید: «كَمْ مِنْ وَضِيعٍ رَفَعَهُ حَسَنُ خُلُقِهِ»؛ چه بسیار فرد بی‌مقداری که خوشرویی‌اش او را برتری بخشیده است.»

۱- نراقی، جامع السعادات، ص ۲۵۴

۲- مجلسی، بحارالانوار (ط- بیروت)، ج ۷۱، ص ۳۹۰

نتیجه گیری

حسن معاشرت، صفتی درونی و به معنای خوی خوش و مصاحبت نیکو، صحبت صمیمانه بر پایه احترام با دیگران است. دین مقدس اسلام، همواره پیروان خود را به نرم خوئی و ملایمت در روابط خانوادگی علی الخصوص زوجین دعوت می کند و آنان را از درشتی و تندخویی باز می دارد؛ زیرا خانواده یکی از ارکان تاثیرگذار در جامعه است. در همین راستا خداوند در آیه ۱۹ سوره نساء به کیفیت رفتار زوجین با همدیگر اشاره و آن ها را به حسن معاشرت در روابط دعوت می کند و بر انجام این مهم تأکید دارند؛ چرا که نوع مصاحبت و معاشرت زوجین علاوه بر روابط زوجین بر تعاملات فرزندان نیز اثرگذار است. حسن معاشرت دارای مصادیق مهمی چون حسن خلق، احترام و تکریم، صداقت و گذشت است که هر کدام از این موارد اگر در رکن روابط زوجین ساری و جاری باشد، تأثیر مثبت بر نوع تعامل فرزندان خواهد داشت و اگر نوع مصاحبت زوجین پر از تنش و اضطراب باشد، تعاملات فرزند در خانواده و اجتماع نیز دچار تنش خواهد بود. پس اگر زوجین به این مهم دقت کنند و حسن معاشرت را در برخورد و رفتار با همدیگر رعایت کنند، تأثیر آن را در فرزندان خود از جهت ارتباطات رفتاری، موفقیت تحصیلی، حل تعارضات و مهارت های اجتماعی مشاهده خواهند کرد. بنابراین حسن معاشرت به عنوان یک اصل اخلاقی و دینی در درجه اول روابط بین زوجین را معنا و مفهوم می بخشد و در ادامه نشاط و موفقیت فرزندان را هم در خانواده و هم جامعه تضمین می کند

منابع و مأخذ

- ۱- ابن حیون، نعمان بن محمد، دعائم الاسلام، ج ۱، چاپ دوم، قاهره: دارالمعارف، ۱۳۸۳ق
- ۲- انصاریان، حسین، اخلاق خوبان، چاپ دوم، تهران: پیام آزادی، ۱۳۸۰ش
- ۳- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، چاپ هشتم، تهران، انتشارات سخن، ۱۳۹۳ش
- ۴- تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، مصحح، سید مهدی، رجائی، چاپ دوم، قم، دار الکتاب الإسلامی، ۱۴۱۰ ق
- ۵- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۲۱، چاپ اول، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۰۹ق
- ۶- حسینی، داوود، روابط سالم در خانواده، چاپ ۲۵، تهران: بوستان کتاب، ۱۳۹۳ش
- ۷- حلوانی، حسین بن محمد، نزهۃ الناظر و تنبيه خاطر، چاپ اول، قم: مدرسه الإمام المهدی (علیه السلام)، ۱۴۰۸ق
- ۸- حمیتی واقف، احمد علی، حقوق مدنی (خانواده). چاپ ۱، تهران: دانش نگار، ۱۳۸۶ش
- ۹- دستغیب، عبدالحسین، اخلاق اسلامی، چاپ ۱۴، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۸ش
- ۱۰- سبحانی تبریزی، جعفر، فروغ ابدیت: تجزیه و تحلیل کاملی از زندگی پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، ج ۱، چاپ ۲۲، قم: بوستان کتاب قم، ۱۳۸۵ش
- ۱۱- طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۰هق
- ۱۲- طباطبایی، محمدحسین، ترجمه‌ی تفسیر المیزان، مترجم، محمدباقر، موسوی، ج ۳، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی (جامعه مدرسین حوزه علمیه قم)، ۱۳۷۴هش
- ۱۳- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، مصحح، فضل الله، یزدی طباطبایی، ج ۲، چاپ سوم، تهران: انتشارات ناصر خسرو، ۱۳۷۲هش
- ۱۴- طبری، ابوجعفر محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن، چاپ اول، بیروت: دار المعرفة، ۱۴۱۲ق

- ۱۵- طریحی، فخرالدین بن محمد، مجمع البحرين، محقق، احمد، حسینی اشکوری، ج ۶، چاپ سوم، تهران: مرتضوی، ۱۳۷۵هـ ش
- ۱۶- فرهادیان، رضا، کتاب تربیت برتر، آنچه والدین و معلمان باید بدانند، چاپ اول، تهران: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه های علمیه قم تابستان ۱۳۷۴ ش
- ۱۷- فلاح رفیع، علی، روش شناسی الگو در انتقال ارزش ها، اسلام و پژوهش های تربیتی، شماره ۲، سال چهارم، ۱۳۹۱ ش
- ۱۸- قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱، چاپ اول، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، ۱۳۸۸هـ ش
- ۱۹- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی الکافی (ط-اسلامیه)، محقق: محمد، آخوندی و علی اکبر، غفاری، ج ۶، چاپ چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق
- ۲۰- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، محقق: جمعی از محققان، ج ۳، چاپ دوم، بیروت: داراحیاء التراث، ۱۴۰۳ ق
- ۲۱- محمدی ری شهری، محمد، حکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ج ۱، چاپ دوم، تهران: موسسه فرهنگی دارالحدیث، ۱۳۹۱ ش
- ۲۲- مصباح و دیگران، علی، روان شناسی رشد با نگرش به منابع اسلامی، ج ۲، چاپ سوم، تهران: سمت، ۱۳۸۵ ش
- ۲۳- مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، چاپ اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸هـ ش
- ۲۴- مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، چاپ ۳۳، تهران: صدرا، ۱۳۸۱ ش
- ۲۵- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، محقق، جمعی از نویسندگان، ج ۲۴، چاپ دهم، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱هـ ش
- ۲۶- میرزابیگی، حسنعلی، خانواده و امام خمینی (ره) چ اول، قم: فراگفت. ۱۳۸۷ ش
- ۲۷- نراقی، ملا مهدی، جامع السعادات، چاپ سوم، تهران: قائم آل علی، ۱۳۹۴ ش
- ۲۸- نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، تحقیق: مؤسسه آل البيت، ج ۱۵، چاپ اول، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۸ ق
- ۲۹- ورمقانی، حسن، راهکارهای اثربخش محبت در روابط درون خانواده از منظر قرآن و روایات، چاپ اول، تهران: آوای نور، ۱۳۹۸ ش